

ZAMONAVIYLIK: AN'ANAVIYLIK VA ILK BOSMA NASHRLAR

*Andijon Davlat Pedagogika Instituti Aniq va Tabiiy fanlar fakulteti biologiya
yo'nalishi 201-guruh talabasi: Xamidov Rustamjon G'ulomjon o'g'li va
Xalimjonova Muqaddas Kamoliddin qizi*

Baddiy rahbar: Abdullayeva Nasiba

Annotatsiya: Ushbu maqola nashriyot sohasidagi “zamonaviylik” va “an’anaviylik” tushunchalarining o‘zaro munosabatini, ularning dialektik birligini o‘rganishga bag‘ishlangan. Tadqiqotning asosiy diqqat markazida bosma kitobning paydo bo‘lish davri – ilk bosma nashrlar (inkunabullar) joylashgan bo‘lib, ular an’ana va yangilikning noyob sintezi sifatida qaraladi. Maqolada Gutenberg ixtiroi bilan kitob ishlab chiqarishda yuzaga kelgan inqilobiy o‘zgarishlar tahsil qilinadi. Shuningdek, ilk bosmachilar o‘zlarining mahsulotlarini qadimgi qo‘lyozma an’analariga moslashtirishga, ya’ni ularning dizayni, shrifti va tartibida an’anaviy uslubni saqlab qolishga intilishgan. Bu jarayon yangi texnologiya o‘ziga xos “an’anaviy” ko‘rinishini yaratgan.

Abstract: This article is devoted to the study of the relationship between the concepts of “modernity” and “traditionalism” in the field of publishing, their dialectical unity. The main focus of the research is the period of the emergence of the printed book - the first printed publications (incunabula), which are considered a unique synthesis of tradition and innovation. The article studies the revolutionary changes that occurred in book production with the invention of Gutenberg. Also, the early printers sought to adapt their products to the ancient manuscript traditions, that is, to preserve the traditional style in their design, font and layout. This process created a unique “traditional” appearance of the new technology.

Аннотация:Статья посвящена изучению взаимосвязи характеристик «современности» и «традиционализма» в издательском деле, диалектического единства документа. Основное внимание в исследовании уделяется периоду появления печатной книги – первым печатным изданиям (инкунабулам), представлявшим собой своеобразный синтез традиций и инноваций. В статье рассматриваются революционные изменения, произошедшие в книжном производстве с изобретением Гутенберга. Трансмиссия, движение. Печатники стремились адаптировать свою продукцию к традициям древних рукописей, то есть сохранить традиционный стиль в дизайне, шрифте и верстке. Этот новый процесс создал уникальный «традиционный» облик технологии.

Kalit so‘zlar: Zamonaviylik, an’anaviylik, inkunabula, bosma kitob, Gutenberg, nashriyot, kitob madaniyati, qo‘lyozma an’analari, texnologik innovatsiya, kitob dizayni.

Keywords: Modernity, traditionalism, incunabula, printed book, Gutenberg, publishing, book culture, manuscript traditions, technological innovation, book design.

Ключевые слова: Современность, традиционализм, инкунабула, печатная книга, Гутенберг, издательское дело, книжная культура, рукописные традиции, технологические инновации, книжный дизайн.

Gutenberg - nemis ixtirochisi va zargari bo'lib, harflarni quyish usuli yordamida o'zgaruvchan matnli bosma stanogini ixtiro qilgani bilan tarixdagi eng muhim shaxslardan biriga aylangan. Uning bu ixtirosi Axborot inqilobini boshlab berdi va butun insoniyat tarixiga chuqur ta'sir ko'rsatdi.

Gutenbergning Eng Muhim Ixtirosi:

Uning ixtirosi bir necha muhim elementlardan iborat edi:

1. Qayta Ishlatiladigan Harflar (Moviy Tip): Gutenberg har bir harf va belgi uchun po'lat qoliplar yasadi. Ushbu qoliplarga qorishma qalay quyib, bir xil o'lchamdagi, sifati va balandlikdagi (height-high) metal harflar yaratild. Bu harflarni aralashtirib, so'zlar, qatorlar va sahifalar yasash, keyin esa ularni ajratib, yangidan foydalanish mumkin edi.

2. Bosma Stanok (Press): Gutenberg vino yoki yog'och siqish stanoglariga o'xshash mexanizmni o'zgartiradi. Bu stanok qog'ozga bir xil va tekis bosim o'tkazish imkonini berdi, bu esa bosma sifatini keskin oshirdi.

3. Bosuvchi Siyoh (Oil-based Ink): U o'sha davrdagi suv asosidagi siyohlardan farqli ravishda, yog' asosidagi qora va mustahkam siyoh yaratdi. Bu siyoh metal harflarga yaxshi yopishardi va qog'ozga chiroyli chiqardi.

Gutenberg Ixtirosining Oqibatlar va Ahamiyati:

1. Kitoblar Arzonlashdi va Ommalashdi: Kitob ishlab chiqarish tezlashdi va narxi keskin kamaydi. Agar ilgari bir dona kitobni ko'chirish oylar yoki yillar olgan bo'lsa, endi bir kunda yuzlab sahifalar bosish mumkin edi.

2. Bilimning Demokratizatsiyasi: Kitob oson va arzon topiladigan bo'lgach, bilim faqat ruhoniylar va zodagonlar qo'lida emas, balki oddiy odamlar qo'liga o'tdi.

3. Ma'rifat va Uyg'onish (Renessans): Bosma stanok Uyg'onish davri g'oyalarining butun Yevropa bo'ylab tez tarqalishiga asosiy vosita bo'ldi.

4. Ilmiy Inqilob: Olimlar o'z kashfiyotlari va g'oyalari haqida maqolalar chop etishlari mumkin bo'ldi, bu esa ilmiy hamkorlik va taraqqiyotni tezlashtirdi.

5. Matbaa va Din: Bibliya keng tarqalgach, odamlar uni o'z tillarida o'qishdi, bu esa Protestant Reformatsiyasining (Martin Lyuter) paydo bo'lishiga zamin tayyorladi.

6. Gazetalar va Yangiliklar: Axborot tarqatish tezlashdi, bu esa birinchi gazetalarning paydo bo'lishiga olib keldi.

Insoniyat tarixining turli bosqichlarida axborot almashinuvi va bilimlarning avloddan-avlodga uzatilishi muhim ijtimoiy vazifa bo'lib kelgan. Og'zaki an'analar bilan boshlangan bu jarayon yozuvning kashf etilishi bilan yangi bosqichga ko'tarildi. Keyinchalik esa bosma nashrlarning paydo bo'lishi insoniyat tafakkuri va madaniyatining yuksalishida tub burilish yasadi. Ushbu ma'ruzada an'anaviylik va bosma madaniyatning shakllanishi, yozma manbalar, bosma nashrlar tarixi va axborot tarqatish vositalarining o'rni haqida so'z yuritiladi.

Ilk yozma manbalar va qo'lyozmalar

Yozuv insoniyat tafakkurining buyuk kashfiyotlaridan biridir. U axborotni muhofaza qilish, saqlash va boshqalarga yetkazish vositasi sifatida xizmat qilgan.

Ilk yozuv shakllari

- **Mezopotamiyada** mil. avv. 4-ming yillikda paydo bo'lgan **mixxat yozuvi** insoniyat tarixidagi eng qadimgi yozma tizimlardan biridir.

- **Misrda** esa **i'erogliflar** yordamida diniy, siyosiy va maishiy hayotga oid ma'lumotlar yozib qoldirilgan.

- **Xitoy, hind, yunon, lotin** yozuvlari ham o'z davrida katta ahamiyat kasb etgan.

Bu yozuvlar tosh, loy, yog‘och, bambuk, teri va boshqa tabiiy materiallar ustiga tushirilgan. Bu bosqichda yozma axborot juda cheklangan doirada tarqalgan, asosan zodagonlar va ruhoniylar tomonidan ishlatilgan.

Qo‘lyozmalar davri

Qo‘lyozmalar madaniyatining gullab-yashnagan davri o‘rta asrlarga to‘g‘ri keladi. Bu davrda:

- **Diniy matnlar**, tarixiy solnomalar, adabiy asarlar qo‘lda ko‘chirilgan.
- Ilmiy markazlar (masalan, **Bag‘doddagi Bayt al-Hikma, Movarounnahr**dagi madrasalar) qo‘lyozmalarni ko‘paytirish va saqlashda muhim rol o‘ynagan.
- **Islom dunyosida** arab yozuvida yozilgan qo‘lyozmalar keng tarqaldi. Ibn Sino, Beruniy, Farobiy kabi allomalarning asarlari qo‘lyozma holida saqlanib, keyinchalik ko‘plab tillarga tarjima qilindi.

Qo‘lyozmalar orqali axborot tarqatish sekin va murakkab jarayon bo‘lib, ko‘p mehnat va vaqt talab qilgan.

Bosma nashrlar paydo bo‘lishining tarixiy ahamiyati

Bosma texnologiyalarning ilk ko‘rinishlari

Bosmaxona texnologiyasi ilk bor miloddan avvalgi Xitoyda yuzaga kelgan bo‘lib, yog‘och taxtachalar yordamida matnlar chop etilgan. Biroq bu texnika ko‘p vaqt talab qilgan.

Yevropada bosma inqilob – Gutenberg bosmaxonasi

- **1440-yillarda** nemis ixtirochisi **Yoxann Gutenberg** harakatlanuvchi harflar asosidagi bosmaxona texnologiyasini yaratdi.
- **1455-yilda** ilk bor **Bibliya** bosib chiqarildi. Bu nashr "Gutenberg Bibliyasi" nomi bilan tanilgan.

Bu inqilobiy yangilik quyidagi ijobiy natijalarni berdi:

- **Kitoblarning narxi arzonlashdi** va ular keng omma uchun ochiq bo'ldi.
- **Ilm-fan, din, siyosat, adabiyot** sohalarida axborot tezroq va kengroq tarqala boshladi.
- **Ta'lim tizimi** rivojlandi, savodxonlik darajasi oshdi.
- **Reformatsiya harakatlari** aynan bosma nashrlar orqali ommalashdi (masalan, Martin Lyuterning risolalari).

Sharq mamlakatlarida bosmaxonaning tarqalishi

Sharqda bosma nashrlar Yevropaga qaraganda biroz kechroq tarqaldi. O'zbekistonda:

- **Xiva, Buxoro, Qo'qon** xonliklarida diniy va ilmiy asarlar ko'p hollarda qo'lyozma tarzida ko'chirilgan.
- XIX asr oxiri va XX asr boshlarida jadidlar harakati bosmaxonalarni yo'lga qo'yib, milliy uyg'onish harakatiga zamin yaratdilar (masalan, **Tafakkur, Taraqqiy, Shuhrat** kabi gazeta va jurnallar).

An'anaviy axborot tarqatish vositalarining o'rni

Bosma nashrlarning asosiy turlari

- **Gazetalar** — siyosiy va ijtimoiy axborotni keng ommaga tez yetkazish uchun xizmat qilgan.
- **Jurnallar** — ilmiy, madaniy va badiiy sohalarga oid maqolalar chop etilgan.
- **Darsliklar va monografiyalar** — ta'lim va ilmiy izlanishlarda muhim rol o'ynagan.

An'anaviy axborot vositalarining ijtimoiy roli

- **Ma'rifat tarqatuvchisi** sifatida: bosma nashrlar orqali xalq orasida dunyoqarash kengaydi, milliy o'zlik shakllandi.

- **Tarbiyaviy vosita** sifatida: adabiyot va publitsistika orqali yosh avlodga axloqiy, milliy va ma'naviy qadriyatlar singdirildi.

- **Ijtimoiy faollikni rag'batlantirish:** gazeta-jurnallar jamiyatdagi muammolarni ko'tarib chiqdi, xalq fikrini shakllantirdi.

Kutubxonalar va axborot tarqatish

An'anaviy bosma madaniyatning muhim tayanchi bu – kutubxonalar bo'lib, ular:

- Kitoblar va nashrlarni tizimli saqlash va tarqatishda,
- O'quvchilarni ilm-fan bilan tanishtirishda,
- Jamiyatda o'qish madaniyatini shakllantirishda beqiyos xizmat qilgan.

An'anaviylik va bosma madaniyat insoniyat tafakkuri, ma'naviyati va ilmiy rivojlanishining asosi hisoblanadi. Ilk yozma manbalar orqali boshlangan axborot saqlash va uzatish jarayoni bosma nashrlar bilan chinakam inqilobiy bosqichga o'tdi. Gutenberg bosmaxonasi orqali omma savodxonligi kengaydi, ilm-fan ommalashdi. O'zbek xalqi tarixida ham bosma nashrlar milliy uyg'onish, ma'rifat va istiqlol g'oyalarining shakllanishida muhim rol o'ynadi.

Bugungi raqamli davrda bosma nashrlar o'z mavqeini yo'qotayotgandek tuyulsa-da, ularning tarbiyaviy, madaniy va ilmiy ahamiyati hali ham dolzarbligicha qolmoqda. An'anaviy bosma madaniyatni asrash va zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashtirish orqali madaniy taraqqiyotimizni yangi bosqichga olib chiqishimiz mumkin.

.Zamonaviylik (modernlik) bugungi axborot jamiyatida inson tafakkuri, dunyoqarashi, muloqoti va madaniyati shakllanishiga bevosita ta'sir qiluvchi asosiy ijtimoiy jarayonlardan biridir. Bugungi kunda “zamonaviylik” tushunchasi ko'pincha **raqamli texnologiyalar, internet, ijtimoiy tarmoqlar va elektron axborot muhitining** jadal rivojlanishi bilan bog'liq holda qo'llaniladi. Bu esa

an'anaviy axborot vositalari — bosma nashrlar, radio, televizion axborotga qarama-qarshi yoki ularni to'ldiruvchi vosita sifatida namoyon bo'lmoqda.

Ushbu ma'ruzada zamonaviylik va raqamli axborot muhitining shakllanishi, uning ommaviy axborot vositalariga ta'siri, internet va elektron nashrlar imkoniyatlari hamda an'anaviy va zamonaviy formatlar o'rtasidagi farqlar tahlil qilinadi.

Raqamli texnologiyalar va ularning ommaviy axborot vositalariga ta'siri

Raqamli texnologiyalarning vujudga kelishi

XX asr oxirlariga kelib, texnologik inqilob natijasida raqamli (digital) texnologiyalar keng tarqaldi. Bu texnologiyalar yordamida axborotni raqamli kodda saqlash, uzatish va qayta ishlash imkoniyati paydo bo'ldi. Kompyuterlar, smartfonlar, planshetlar va internetning rivojlanishi axborotning uzatilishi va qabul qilinishini butunlay o'zgartirdi.

Xulosa qiladigan bo'lsak, ilk bosma nashrlar zamonaviylikning an'anaga nisbatan ikki tomonlama munosabatining yorqin namunasidir: u an'anani saqlaydi, lekin shu bilan birga uni qayta talqin qilishga, tanqidiy baholashga va demokratiklashtirishga majbur qiladi. Matnning muqaddasligi o'rniga uning tahlili, bir ma'noli talqin o'rniga ko'p qirrali yondashuv, bilimning cheklangan doiralardan tarqalishi—bularning barchasi zamonaviylikning an'anaviy dunyoqarashga qo'ygan burilish nuqtalari edi.

Shuning uchun, bosma kitob paydo bo'lishi nafaqat texnologik sathi, balki inson tafakkurining yangi, zamonaviy shaklining ham dastlabki belgisi bo'ldi. Bu bizga bugungi raqamli inqilob davrida ham og'ohlik beradi: har qanday zamonaviy texnologiya an'ana bilan murakkab dialogga kirishadi—u ba'zi an'analarni yangi hayot bilan boyitadi, ba'zilarini esa yangi shaklga soladi yoki o'rnini bosadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullaeva N. "Axborot madaniyati va media savodxonlik asoslari", Toshkent, 2022.
2. Toirov B. "Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari", Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.
3. Marshall McLuhan. *"Understanding Media: The Extensions of Man"*, 1964.
4. Shirvani S. "Media va raqamli texnologiyalar asoslari", Samarqand, 2021.